

ПОВЕЗАНОСТ СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКОГ СТАТУСА И СЕКСУАЛНОГ ПОНАШАЊА АДОЛЕСЦЕНАТА

Дејана С. ВУКОВИЋ, Весна М. БЈЕГОВИЋ-МИКАНОВИЋ

Институт за социјалну медицину, Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд

КРАТАК САДРЖАЈ

Увод Велики је број студија које истичу значај контекстуалних фактора у одређивању сексуалних понашања адолесцената. Сматра се да је лошији социјално-економски статус повезан с ризичним сексуалним понашањем. Сексуална понашања се, премда индивидуална, развијају под снажним утицајем културе и околине.

Циљ рада Циљ рада је био да се испита повезаност социјално-економског статуса породице с ризичним сексуалним понашањем адолесцената у Београду.

Метод рада Анкетирана су 1.782 ученика првог разреда средњих школа у Београду. За анализу предиктора ризичних сексуалних понашања коришћен је метод мултипле логистичке регресије.

Резултати Пол је најзначајнији предиктор почетка сексуалних односа: код дечака је забележена 10 пута већа вероватноћа да су ступили у сексуалне односе него код девојчица. Занимање родитеља није повезано ни са једним од испитиваних сексуалних понашања. Код петнаестогодишњака који су добијали џепарац изнад просека утврђена је два и по пута већа вероватноћа да су већ ступили у сексуалне односе, а код сексуално активних испитаника забележена је већа вероватноћа да користе контрацепцију. Самопроцена материјалног статуса породице се показала значајним предиктором ступања у сексуалне односе ($OR=1,9$; $CI=1,2-2,8$), као и некоришћења контрацепције ($OR=4,3$; $CI=1,2-15,0$).

Закључак Социјално-економски статус је повезан са сексуалним понашањем адолесцената у Београду. Повољнија самопроцена материјалног статуса породице повезана је са ступањем у сексуалне односе, као и са мањом вероватноћом коришћења контрацепције. Већи недељни џепарац повећава вероватноћу да су млади већ имали сексуалне односе, али и да су том приликом користили контрацепцију.

Кључне речи: социјално-економски статус; сексуално понашање; адолесценција; ризично понашање

УВОД

Адолесценција је специфична развојна фаза и опасности по здравље су најчешће повезане с ризичним понашањима. Како је већина здравствених ризика у адолесценцији резултат понашања, велики део моралитета и морбидитета се може спречити захваљујући пластичности понашања у адолесценцији [1]. Мањани (*Magnani*) и сарадници [2] сугеришу да за дизајнирање ефективних здравствених програма за адолесценте није довољно испитивати само непосредне детерминанте понашања, као што су знања, већ је важно испитивати и контекстуалне факторе који утичу на сексуално понашање.

Резултати великог броја студија које су испитивале понашање деце и адолесцената према здрављу у односу на социјално-економски статус су показали да се деца из породица са нижим социјално-економским статусом чешће понашају ризично: пуше, конзумирају алкохол и дроге и имају ризично сексуално понашање [3-6]. Многи аутори су потврдили везу између ниског социјално-економског статуса и ризичног сексуалног понашања [7, 8]. Мањани и сарадници [2] су, анализирајући сексуално понашање 6.962 адолесцента, забележили да су рана сексуална активност и незаштићени сексуални односи значајно повезани с економским статусом породице. Образовни статус родитеља се показао као значајан предиктор сексуалних односа током којих се не користи контрацепција [9, 10].

ЦИЉ РАДА

Циљ истраживања је био да се испита повезаност социјално-економског статуса и сексуалног понашања

адолесцената, као и разлика између младића и девојака у предикторима отпочињања сексуалних односа пре петнаесте године.

МЕТОД РАДА

Истраживање је рађено у Београду септембра 1999. године. Анкетирани су ученици прве године средњих школа, што одговара узрасту од 15 година. Истраживањем су обухваћене све средње школе у Београду. Анкетирана одељења су бирања насумично. Укупан број испитаника у одабраним одељењима био је 2.099, али су свега 1.782 упитника била коректно попуњена (84,9%).

Упитник је конструисан на основу оног који је коришћен у студији Светске здравствене организације под називом „Здравствено понашање школске деце” 1997/98. године. Упитник је преведен и прилагођен за локалне услове. Као обележја социјално-економског статуса узети су: занимање оца и мајке, недељни џепарац и процена испитаника о материјалном стању породице. Занимања оца и мајке су оригинално имала пет модалитета одговора, али су у анализи сведени на четири: „незапослен/незапослена”, „земљорадник/земљорадница”, „радник/радница” и „службеник/службеница” (категорије „незапослен/незапослена” и „тражи посао” су стављене у једну категорију). Одговори на питање о износу недељног џепарца су показали велико варирање, па је као одговарајућа мера централне тенденције узета медијана. У даљој анализи испитаници су класификовани на оне чији је недељни џепарац мањи или једнак медијани и на оне чији је недељни џепарац већи од медијане.

РЕЗУЛТАТИ

Процена испитаника о материјалном стању њихове породице у ушитнику је представљена као питање с понуђеним одговорима у виду петостепене скале, а у даљој анализи сведена је на тростепену („сиромашна”, „осредња”, „богата”) због малог броја оних који су своју породицу проценили као врло сиромашну (8; 0,4%) и врло богату (20; 1,1%).

У раду је процењивана повезаност социјално-економског статуса и следећих сексуалних понашања: „да ли је икада имао/имала сексуалне односе”, „да ли је икада имао/имала сексуалне односе у припитом стању”, „коришћење кондома и контрацепције” и „број досадашњих сексуалних партнера”. Све наведене варијабле су трансформисане у дихотомни облик. Анализа ступања у сексуалне односе урађена је са целокупним узорком, док су у анализи осталих обележја узети у обзир само испитаници који већ имају сексуалне односе (217). Одговора који недостају било је мање од 2% за све анализираних варијабле, изузев за занимање оца и мајке (10,1%, односно 6,3%) и за износ недељног џепарца (11,7%).

За анализирање разлика у социјално-економском статусу између дечака и девојчица примењен је χ^2 -тест (таблице контингенције). За анализу мера социјално-економског статуса као предиктора сексуалног понашања коришћена је мултипла логистичка регресија. Како је анализа показала значајне разлике у сексуалном понашању дечака и девојчица, посебно су анализирани модели мултипле логистичке регресије почетка сексуалних односа за дечаке и девојчице. Статистички тестови су интерпретирани на нивоу значајности: $p < 0,05$, $p < 0,01$ и $p < 0,001$.

Највећи број испитаника је као занимање родитеља навео службеник (53,0%) и радник (39,7%). Скоро 80% испитаника материјално стање своје породице оцењује као осредње, док само 6% оцењује као сиромашно. Износ недељног џепарца је показао велико варирање, али највећи део испитаника добија суме које су у релативно уским границама. Око 37% недељно добија више од просека, при чему дечаки добијају значајно више него девојчице ($\chi^2=8,173$; $p < 0,01$).

Од испитаних петнаестогодишњака 217 (13,2%) је навело да су имали сексуалне односе, и то значајно више младића него девојака (24,1% према 3,2%; $\chi^2=156,741$; $p < 0,001$). Међу онима који су били сексуално активни 12,1% је имало сексуалне односе у припитом стању, 33,3% није користило кондом, а 15,1% није користило никакву врсту контрацепције. Једна половина сексуално активних дечака и једна трећина девојчица су навели да су имали више од једног сексуалног партнера. Већи проценат сексуално активних дечака имао је односе у припитом стању и чешће су имали више од једног партнера него сексуално активне девојчице. Већи проценат девојчица је имао односе при којима није коришћен кондом, али ове разлике нису биле статистички значајне.

У табели 1 су приказани ефекти социјално-економског статуса на сексуално понашање. Пол је најзначајнији предиктор отпочињања сексуалних односа. Код петнаестогодишњих дечака утврђена је десет пута већа вероватноћа да су већ имали сексуалне односе него девојчице. Иако повезаност није високо ста-

ТАБЕЛА 1. Укрштени односи (OR) и 95-постотни интервали поверења (CI) предиктора ризичних сексуалних понашања у моделу логистичке регресије.

TABLE 1. Logistic regression model odds ratios (OR) and 95% confidence intervals (CI) of predictors of risk sexual behaviours among adolescents.

Независне променљиве Independent variables	Имао/имала сексуалне односе Ever having sex		Секс у припитом стању Being drunk when having sex		Некоришћење кондома Not using condoms		Некоришћење контрацепције Not using contraception		Више сексуалних партнера Multiple sexual partners		
	OR	CI	OR	CI	OR	CI	OR	CI	OR	CI	
Пол (мушки) Sex (male)	10.2*	6.2-16.8	0.8	0.2-4.5	2.9	0.6-15.0	2.1	0.2-21.0	4.2***	1.0-17.6	
Занимање оца Father's occupation	Незапослен Unemployed	1.7	0.7-3.9	3.8	0.6-25.2	0.8	0.2-4.1	0.7	0.0-9.8	2.9	0.5-17.7
	Земљорадник Farmer	1.9	0.3-10.4	0.0	0.0-0.0	0.6	0.0-9.6	0.0	0.0-0.0	0.0	0.0-0.0
	Радник Worker	1.2	0.7-2.0	1.8	0.5-6.9	0.4	0.1-1.0	0.6	0.2-2.8	0.7	0.3-1.8
	Службеник Clerk	1.0		1.0		1.0		1.0		1.0	
Занимање мајке Mother's occupation	Незапослена Unemployed	0.7	0.4-1.3	0.5	0.1-3.0	1.6	0.5-5.3	4.8	0.8-27.3	1.8	0.5-6.0
	Земљорадница Farmer	1.0	0.1-7.4	0.0	0.0-0.0	4.3	0.1-139.7	0.0	0.0-0.0	0.8	0.0-0.0
	Радница Worker	1.1	0.7-1.9	1.3	0.3-5.2	1.8	0.6-5.3	1.6	0.3-7.8	0.8	0.3-2.3
	Службеница Clerk	1.0		1.0		1.0		1.0		1.0	
Недељни џепарац Weekly income	2.5*	1.7-3.5	0.9	0.3-2.5	0.8	0.4-1.8	0.3***	0.1-0.9	0.8	0.4-1.9	
Самопроцена материјалног статуса породице Perceived family's wealth	1.9*	1.2-2.8	0.7	0.2-2.6	0.5	0.2-1.4	4.3***	1.2-15.0	2.2	0.9-5.3	
Број испитаника Number of subjects	1284		145		142		130		136		
Коректно класификовани (%) Correctly classified (%)	87.2		86.5		71.8		87.7		59.6		

* $p < 0.001$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.05$

ДИСКУСИЈА

тистички значајна, код сексуално активних дечака је забележена четири пута већа вероватноћа да су већ имали више од једног сексуалног партнера. Социјално-економске варијабле показују различиту повезаност са сексуалним понашањима. Занимање оца није показало повезаност ни са једним од анализираних понашања. Недељни џепарац је био високо значајан предиктор ступања у сексуалне односе за петнаестогодишњаке и значајан предиктор коришћења контрацепције међу онима који су имали сексуалне односе. Код оних који су за недељни џепарац добијали суме веће од просека утврђена је мања вероватноћа да ступају у сексуалне односе без коришћења било какве контрацепције. Вероватноћа да су имали сексуалне односе била је скоро два пута већа, а да при том нису користили контрацепцију више од четири пута већа за адолесценте који су повољније оценили материјални положај своје породице.

С обзиром на велику разлику у сексуалном понашању дечака и девојчица, модели логистичке регресије за ступање у сексуалне односе одвојено су анализирани. Укрштени односи и 95-постотни интервали поверења су приказани у табели 2. За девојчице је само процена материјалног стања породице била значајан предиктор да су већ имале сексуалне односе. Код девојчица које су материјално стање своје породице оцениле као повољније забележена је скоро четири пута већа вероватноћа да су ступиле у сексуалне односе. Процена испитаника о материјалном стању породице била је значајан предиктор да су имали сексуалне односе и за дечаке, али је укрштени однос (*odds ratio* – *OR*) био мањи него код девојчица. Код дечака који су недељно добијали џепарац већи од просека забележена је 2,9 пута већа вероватноћа да су већ имали сексуалне односе него код оних са мањим џепарцем (Табела 2).

Социјално-економски статус се показао као значајан предиктор за почетак сексуалних односа, као и за ангажовање у потпуно незаштићеним сексуалним односима. Анализа је показала да код адолесцената који добијају више новца и оних који оцењују своју породицу као имућнију постоји већа вероватноћа да су већ почели са сексуалним односима. После анализе по полу показало се да су за дечаке недељни џепарац и процена материјалног стања породице значајни, док је за девојчице једини значајни предиктор процена материјалног стања породице. За дечаке је недељни џепарац значајнији предиктор да су почели са сексуалним односима него самопроцена материјалног стања породице. Када се упореде младићи и девојке, запажа се да је процена испитаника о материјалном стању породице за девојке значајнији предиктор да су сексуално активне с обзиром на то да је за младиће интервал поверења за укрштени однос близу 1. Наши резултати се разликују од резултата неких других истраживача који су уочили да се деца лошијег социјално-економског статуса раније упуштају у сексуалне односе и имају ризичније сексуално понашање [7, 8, 11]. Разлика у налазима може бити показатељ да неки други контекстуални фактори, као што су културолошки, играју важну улогу у одређивању сексуалног понашања адолесцената у Београду.

Ограничења ове студије се односе на сам избор испитаника будући да нису обухваћени петнаестогодишњаци који не похађају средњу школу. Могло би се претпоставити да су деца која не похађају школу лошијег социјално-економског статуса. Према званичним подацима, 79,6% деце упише средњу школу, а 6,9% је напусти пре завршетка школовања. Прем-

ТАБЕЛА 2. Укрштени односи (*OR*) и 95-постотни интервали поверења (*CI*) модела логистичке регресије за ступање у сексуалне односе.
TABLE 2. Logistic regression model odds ratios (*OR*) and 95% confidence intervals (*CI*) of predictors of ever having had sex.

Независне променљиве Independent variables	Дечаки / Boys			Девојчице / Girls			
	<i>OR</i>	<i>CI</i>		<i>OR</i>	<i>CI</i>		
Занимање оца Father's occupation	Незапослен Unemployed	1.9	0.8	4.9	1.1	0.1	10.0
	Земљорадник Farmer	0.9	0.1	6.8	39.6	2.1	731.8
	Радник Worker	1.5	0.9	2.5	0.4	0.1	1.6
	Службеник Clerk	1.0			1.0		
Занимање мајке Mother's occupation	Незапослена Unemployed	0.7	0.4	1.3	0.2	0.0	2.9
	Земљорадница Farmer	1.5	0.2	11.7	0.0	0.0	9.8E+18
	Радница Worker	1.0	0.5	1.7	2.6	0.8	8.7
	Службеница Clerk	1.0			1.0		
Недељни џепарац Weekly income	2.9*	1.9	4.3	1.1	0.4	2.9	
Самопроцена материјалног статуса породице Perceived family's wealth	1.7***	1.1	2.6	3.7***	1.3	10.3	
Број испитаника Number of subjects		612			672		
Коректно класификовани (%) Correctly classified (%)		76.8			97.2		

* $p < 0.001$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.05$

да неки истраживачи [12] сматрају да занимање родитеља није добра мера социјално-економског статуса због високог процента деце која не наводе занимање родитеља, ова мера као и недељни депарац и процена материјалног стања породице коришћени су и у другим сличним истраживањима [6, 13, 14]. Процент испитаника који нису навели занимање родитеља у нашој студији био је 10,1% за очеве и 6,3% за мајке. Студија пресека као што је ова може да пружи само ограничене информације о повезаности параметара. За боље разумевање узрока ризичног сексуалног понашања потребно је предузети лонгитудиналне студије. Такође би истраживање које би укључило адолесценте који не похађају школу било неопходно, како би се добила потпуна слика о сексуалном понашању адолесцената.

ЗАКЉУЧАК

Међу петнаестогодишњацима већи је број дечака који су имали сексуалне односе него девојчица. Сексуално активни дечаци су чешће имали више од једног сексуалног партнера. Истраживање је показало значај контекстуалних фактора, као што је социјално-економски статус, за сексуално понашање петнаестогодишњака у Београду. Материјални статус породице, на основу процене испитаника оба пола, био је значајан предиктор да ли су петнаестогодишњаци већ имали сексуалне односе, као и односе без коришћења контрацепције.

Како је пол значајан предиктор ризичног сексуалног понашања, програми треба да се усмере посебно на дечаке. Они не треба да буду усмерени само ка „просечним” адолесцентима, већ да воде рачуна и о онима с вишим социјално-економским статусом, као и о сиромашнима. Налаз да адолесценти са већим депарцем чешће користе контрацепцију показује да контрацепција можда није финансијски доступна свима, о чему би здравствена политика требало да води рачуна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Irwin CE Jr, Burg SJ, Uhler Cart C. America's adolescents: where have we been, where are we going? *J Adolesc Health* 2002; 31(6 Suppl):91-121.
2. Magnani RJ, Seiber EE, Gutierrez EZ, Vereau D. Correlates of sexual activity and condom use among secondary-school students in urban Peru. *Stud Fam Plann* 2001; 32(1):53-66.
3. Milton B, Cook PA, Dugdill L, Porcellato L, Springett J, Woods SE. Why do primary school children smoke? A longitudinal analysis of predictors of smoking uptake during pre-adolescence. *Public Health* 2004; 118(4):247-55.
4. Wardle J, Jarvis MJ, Steggle N, et al. Socioeconomic disparities in cancer-risk behaviors in adolescence: baseline results from the Health and Behaviour in Teenagers Study (HABITS). *Prev Med* 2003; 36(6):721-30.
5. Langille DB, Curtis L, Hughes J, Murphy GT. Association of socioeconomic factors with health risk behaviors among high school students in rural Nova Scotia. *Can J Public Health* 2003; 94(6):442-7.
6. Vereecken CA, Maes L, De Bacquer D. The influence of parental occupation and pupils' educational level on lifestyle behaviors among adolescents in Belgium. *J Adolesc Health* 2004; 34(4):330-8.
7. Myers HF, Javanbakht M, Martinez M, Obediah S. Psychosocial predictors of risky sexual behaviors in African American men: implications for prevention. *AIDS Educ Prev* 2003; 15(1 Suppl A):66-79.
8. Capaldi DM, Stoolmiller M, Clark S, Owen LD. Heterosexual risk behaviors in at-risk young men from early adolescence to young adulthood: prevalence, prediction, and association with STD contraction. *Dev Psychol* 2000; 38(3):394-406.
9. Elliott GC, Avery R, Fishman E, Hoshiko B. The encounter with family violence and risky sexual activity among young adolescent females. *Violence Vict* 2002; 17(5):569-92.
10. Langille DB, Hughes J, Murphy GT, Rigby JA. Contraception among young women attending high school in rural Nova Scotia. *Can J Public Health* 2002; 93(6):461-4.
11. Lammers C, Ireland M, Resnick M, Blum R. Influences on adolescents' decision to postpone onset of sexual intercourse: a survival analysis of virginity among youths aged 13 to 18 years. *J Adolesc Health* 2000; 26:42-8.
12. Currie CE, Elton RA, Todd J, Platt S. Indicators of socioeconomic status for adolescents: the WHO Health Behavior in School-aged Children Survey. *Health Educ Res* 1997; 12(3):385-97.
13. Mullan E, Currie C. Socioeconomic inequalities in adolescent health. In: *Health and Health Behavior Among Young People*. Currie, Hurrelmann, Setterbulte, Smith, Todd, editors. Copenhagen: WHO; 2000. p.65-72.
14. Geyer S, Peter R, Siegrist J. Socioeconomic differences in children's and adolescents' hospital admissions in Germany: a report based on health insurance data on selected diagnostic categories. *J Epidemiol Com Health* 2002; 56(2):109-14.

ASSOCIATION BETWEEN SOCIO-ECONOMIC STATUS AND SEXUAL BEHAVIOUR OF ADOLESCENTS

Dejana VUKOVIĆ, Vesna BJEGOVIĆ

Institute of Social Medicine, School of Medicine, University of Belgrade, Belgrade

Introduction Numerous studies have emphasized the importance of contextual factors as determinants of sexual behaviour of adolescents. It has been found that lower socioeconomic status is associated with risky sexual behaviour. Sexual behaviour is individual but develops under strong influence of cultural and other influences.

Objective The aim of this study was to investigate the association of family's socioeconomic status and risky sexual behaviour of adolescents in Belgrade.

Method Self-administered questionnaire was used in secondary schools in Belgrade, and 1,782 adolescents attending first grade filled the questionnaire. For the analyses of predictors of risky sexual behaviour, multiple logistic regression was used.

Results Parents' occupations did not show significant association with any of analysed behaviours. Adolescents who received weekly disposable money above average were 2.5 times more likely to ever have had sexual intercourse, and if sexually active were more likely to use contraception. Perceived family's wealth was a significant predictor of ever having sex (OR=1.9; CI 1.2-2.8)

and not using contraception (OR=4.3; CI 1.2-15.0).

Conclusion Socioeconomic status is associated with sexual behaviours of adolescents. Fifteen-year olds who perceive their families as wealthier are more likely to ever have had sex and not use any kind of contraception. Adolescents with higher weekly income are more likely to ever have had sex and use contraception than their counterparts with less weekly disposable money.

Key words: socioeconomic status; sexual behaviour; adolescence; risky behaviour

Dejana VUKOVIĆ
Institut za socijalnu medicinu
Medicinski fakultet
Dr Subotića 15, 11000 Beograd
Tel.: 011 2643 830
Faks: 011 2659 533
E-mail: dvukovic@med.bg.ac.yu